

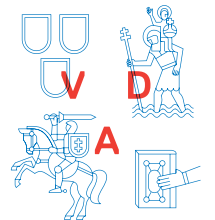

**Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas
Vilniaus universiteto botanikos sodas**

SODAI: TRADICIJOS, ĮVAIZDŽIAI, SIMBOLIAI LIETUVOS KULTŪROJE

2017 m. gegužės 11–12 d.

Konferencijos tezės

**Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros institutas
Vilniaus universiteto botanikos sodas**

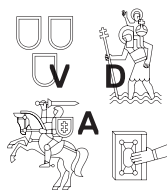
SODAI: TRADICIJOS, ĮVAIZDŽIAI, SIMBOLIAI LIETUVOS KULTŪROJE

2017 m. gegužės 11–12 d.

Konferencijos tezės

Vilnius, 2017

Konferenciją rengia:

Vilniaus dailės akademija

Vilniaus universiteto botanikos sodas

Konferencijos organizatoriai:

dr. (hp) Rūta Janonienė (VDA Dailėtyros institutas)

Dainius Labeckis (VDA Dailėtyros institutas)

dr. Silva Žilinskaitė (VU Botanikos sodas)

Vitršelyje iliustracija iš:

Binarius Chalecianus... (Vilnius, 1642), p. 68.

KONFERENCIJOS PROGRAMA

2017 M. GEGUŽĖS 11 D., KETVIRTADIENIS

Anastazijos ir Antano Tamošaičių galerija „Židinyš“
(Dominikonų g. 15/1, Vilnius)

10.00 Konferencijos atidarymas

Pirmoji sesija: Sodų paveldo atmintis Vilniuje

10.15–10.35 **Giedrė Ingrida Laukaitytė-Malžinskienė** (VGTU)
VILNIAUS KRAŠTOVAIZDŽIO TAPATUMAS

10.40–11.00 **Dr. Rūtilė Pukienė, Rasa Abramauskienė**
(NM LDK Valdovų rūmai)

SODŲ PAVELDO ATMINTIS: VALDOVŲ RŪMŲ ATVEJIS

11.05–11.25 **Dr. Dalia Klajumienė** (VDA Dailėtyros institutas)
„MIESTO SODO“ IDĖJOS IR PRAKTIKOS ATGARSIAI
XIX A. VILNIAUS INTERJERUOSE

11.30–11.45 *Kavos pertrauka*

Antroji sesija: Sakralinis sodo matmuo ir simbolika

11.45–12.05 **Dr. Jolita Liškevičienė** (VDA Dailėtyros institutas)
ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS ĮVAIZDŽIŲ SODAS
XVII A. CHALECKIO DVINARYJE

12.10–12.30 **Dr. Neringa Markauskaitė** (LMAVB)
JĖZUITŲ NAMŲ SODAI: PROJEKTAI IR APRĄŠYMAI

12.35–12.55 **Dr. Mindaugas Paknys** (LKTI)
PAŽAISLIO KAMALDULIŲ SODAI

13.00–14.00 *Pietų pertrauka*

Trečioji sesija:
Sodų bei parkų istorija ir jų vaizdiniai mene

- 14.00–14.20 **Prof. habil. dr. Vytautas Levandauskas** (VDU)
LIETUVOS PARKŲ ESTETINĖS IDĖJOS XIX A.
PIRMOJOJE PUSĖJE
- 14.25–14.45 **Indrė Kačinskaitė** (KPC)
ROMANTINIS PARKAS LIETUVOS DVARO SODYBOS ERDVĖJE
- 14.50–15.10 **Dr. Rasa Butvilaitė** (VDA Dailėtyros institutas)
ORANŽERIJŲ RAIDA LIETUVOS DVARŲ ARCHITEKTŪROJE
- 15.15–15.30 *Kavos pertrauka*
- 15.35–16.55 **Dr. (hp) Rūta Janonienė** (VDA Dailėtyros institutas)
VERKIŲ SODAI VYSKUPO IGNOTO JOKŪBO MASALSKIO
LAIKAIS
- 16.00–16.20 **Dainius Labeckis** (VDA Dailėtyros institutas)
VERKIŲ PARKAS XVIII A. PABAIGOJE–XIX A. VIDURYJE:
ERDVĖS IR PRASMĖS METAMORFOZĖ
- 16.25–16.45 **Dr. Jolanta Bernotaitytė** (LNM)
ISTORINIŲ ŽELDYNŲ LIUDIJIMAI ONOS RÖMERIENĖS
AKVARELĖSE
- 16.50–17.10 **Dr. Dalia Ramonienė** (VDA Dailėtyros institutas)
SODO MOTYVAS XX A. PIRMOSIOS PUSĖS LIETUVOS
TAPYBOJE
- 17.15 Konferencijos pirmos dienos aptarimas, diskusijos

2017 M. GEGUŽĖS 12 D., PENKTADIENIS

Vilniaus universiteto botanikos sodas, Kairėnų g. 43, Vilnius

10.00 VU botanikos sodo direktoriaus Audriaus Skridailos sveikinimo žodis

Ketvirtoji sesija: Lietuvos sodai ir jų vaizdiniai

- 10.15–10.35 **Dr. Silva Žilinskaitė, dr. Audrius Skridaila**
(VU botanikos sodas)
VILNIAUS UNIVERSITETO BOTANIKOS SODAS NUO 1781 M.
IKI ŠIŲ DIENŲ: KELETAS ŠTRICHŲ SODO ISTORIJAI
- 10.40–11.00 **Eglė Bagušinskaitė** (VDA Dailėtyros institutas)
XIX A. ANTROSIOS PUSĖS–XX A. PRADŽIOS SODO BALDAI:
GAMYBA IR FORMOS / TIPAI
- 11.05–11.25 **Dr. Helmutas Šabasevičius** (LKTI)
SODO VAIZDINYS LIETUVOS TEATRE
- 11.30–11.45 *Kavos pertrauka*
- 11.45–12.05 **Dr. Salvijus Kulevičius** (VU Istorijos fakultetas)
BŪTIS ISTORIJOJE IR BŪTIS PAVELDU: ISTORINIŲ DVARŲ
PARKŲ VAIZDINIAI LIETUVOJE PO 1940 METŲ
- 12.10–12.30 **Matas Šiupšinskas** (VU Istorijos fakultetas)
VASARNAMIO SUBLIMATAS: KOLEKTYVINIAI SODAI
SOVIETMEČIU
- 12.35–12.55 **Dr. Margarita Janušonienė** (KPD Alytaus skyrius)
PARKAI – UNIKALUS MIESTO TAPATYBĖS DĖMUO
- 13.00–14.00 *Pietų pertrauka*

Penktoji sesija: Istoriniai sodai ir dabartis

- 14.00–14.20 **Gintaras Abaravičius** (Trakų INP)
ŠIUOLAIKINĖS VISUOMENĖS SANTYKIS SU LIETUVOS
ISTORINIAIS SODAIS – ILIUZIJOS IR REALYBĖ
- 14.25–14.45 **Andželika Kriauciūnienė** (Trakų INP)
GAMTOS IR KULTŪROS SANTYKIS SODUOSE
- 14.50–15.10 **Gytis Oržikauskas** (VGTU)
SODŲ TRADICIJOS ĮTAKA IRACIONALIOS ARCHITEKTŪROS
RAIDAI
- 15.15–15.35 **Rūta Spelskytė** (VDA)
SODAS, KURIO NEMAČIAU
- 15.40 Diskusija, po jos – pasivaikščiojimas po Botanikos sodą.

Giedrė Ingrida Laukaitytė-Malžinskienė

Kraštovaizdžio architektė, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros fakulteto Urbanistikos katedros lektorė. Lietuvos kraštovaizdžio architektų sąjungos narė.

Tyrimų sritys: kraštovaizdžio architektūra, kraštovaizdžio apsaugos ir planavimo klausimai.

El. paštas giedre-ingrida.laukaityte-malzinskiene@vgtu.lt

VILNIAUS KRAŠTOVAIZDŽIO TAPATUMAS

Pranešimo tema atskleidžiama per žmogaus ir gamtos dialogą, kuris konkrečiu Vilniaus miesto raidos laikotarpiu įgauna skirtingą formą. Pateikiamos formalios (planuotos) ir neformalios, kasdienės žmogaus ir gamtos dialogo formos, kurias atskleidžia šie Vilniaus kraštovaizdžio objektai: gamtinė miesto forma, gamtinės miesto erdvės (gamtinės savo kilme, neestetizuotos), istoriniai statinių ir sodų/parkų kompleksai, miesto viešosios erdvės. Pranešimas baigiamas temos apibendrinimu.

Rūtilė Pukienė

Gamtos mokslų daktarė. Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Mokslinių tyrimų centro dendrochronologė. Tyrimų sritys: gamtos istorija, gamtiniai archeologiniai objektai ir dendrochronologinis datavimas, Vilniaus Žemutinės pilies raida. El. paštas r.pukiene@valdovurumai.lt

Rasa Abramauskienė

Architektė. Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai Mokslinių tyrimų centro architektė. Tyrimų sritis: Vilniaus Žemutinės pilies architektūros raida. El. paštas r.abramauskiene@valdovurumai.lt

SODŲ PAVELDO ATMINTIS: VALDOVŲ RŪMŲ ATVEJIS

Europoje jau pradėdant viduramžiais sodas buvo neatskiriamas pilių, vienuolynų, didikų rezidencijų elementas. Rašytiniuose šaltiniuose „karaliaus sodas“ Vilniaus pilyje minimas nuo XVI a. ketvirtą dešimtmečio, kai joje rezidavo didysis kunigaikštis Žygimantas Senasis ir jo iš Italijos kilusi žmona Bona Sforca. Archeologiniai valdovų rūmų aplinkos Vilniaus Žemutinėje pilyje tyrimai neatskleidė konkrečios buvusių sodų vietos, vis dėlto kultūriname sluoksnyje aptikta radinių ir infrastruktūros elementų, kuriuos galima priskirti viduramžių pilies, renesansinių ir barokinių rūmų sodų paveldui. Rezidencijos sodams atminti prie atkuriamų Valdovų rūmų 2017–2018 m. sužaliuos šiuo metu įrengiamas renesansinis sodelis. Pranešime pristatoma autentiška Vilniaus pilies sodų istoriją liudijanti medžiaga, rengiamo renesansinio sodo architektūrinis ir želdinių projektas, augalų parinkimo metodikos.

Dalia Klajumienė

Dailės istorikė, humanitarinių mokslų daktarė, Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Lietuvos dailės istorikų draugijos narė.

Tyrimų sritys: Lietuvos dailė XVI a.–XX a. pradžioje, pasaulietinių pastatų interjerų dekoras, dailės paveldo apskaita ir apsauga.

El. paštas dklajum@gmail.com

„MIESTO SODO“ IDĖJOS IR PRAKTIKOS ATGARSIAI XIX A. VILNIAUS INTERJERUOSE

XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje sodų meno, ypač mieste, plėtotė visoje Europoje įgavo kiek kitokį nei anksčiau socialinį atspalvį, kadangi sodininkystė ir gėlininkystė tapo ne vien išrinktųjų aplinkos dalimi, nebe profesionalų, bet kone visuotiniu užsiėmimu. Padidėjęs domėjimasis vietiniais ir egzotiškais augalais, noras juos įsigyti bei auginti paliko pėdsakų įvairiose to meto materialinės ir dvasinės kultūros srityse. Remiantis Vilniaus atveju, pranešime ryškinamas teiginys, kad Europoje XVIII a. antrojoje pusėje–XIX a. plitusios sodininkystės ir gėlininkystės idėjos bei vykdoma praktika darė įtaką tiek dekoratyvinės sienų tapybos raidai, tiek apskritai keitė interjero apipavidalinimo madas. Per įvairius leidinius plintančios sodų meno idėjos ir nuolat intensyvėjanti komercinė sodininkystė skatino mažojo miesto sodelio vidiniame arba galiniame namo kieme plėtotę, gėlynų priešais namus ar ant palangių paplitimą, balkonų bei terasų atbrailų puošimą augalų akcentais ir taip sudarė sąlygas didžiulei naujovei – augalams interjeruose atsirasti.

Jolita Liškevičienė

Dailės istorikė, humanitarinių mokslų daktarė. Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Lietuvos dailės istorikų draugijos narė.

Tyrimų sritys: XVI–XVIII a. Vilniaus leidinių iliustracijos, LDK emblemika ir heraldika, Lietuvos baroko dailės šaltiniai ir dailės ikonografija, šiuolaikinė vaikų knygų iliustracija, knygos menas.

El. paštas Jolita.Liskeviciene@vda.lt

ŠVČ. MERGELĖS MARIJOS ĮVAIZDŽIŲ SODAS XVII A. *CHALECKIO DVINARYJE*

Pranešimo tikslas – aptarti Švč. Mergelės Marijos įvaizdžius, kuriuos savo kūrinys naudoja LDK didikas Mikalojus Kristupas Chaleckis. Jis sukūrė ir pateikė skaitytojui „Chaleckio dvinarį arba dvi lelijų puokštes“, simbolizuojančias Marijos antgamtinį prakilnumą bei prigimtinį ir moralinį tobulumą. Knygelėje, kuri buvo išleista Vilniuje, tėvų Bazilijonų spaustuvėje 1642 m., pateikiamas savitas Marijos įvaizdžių rinkinys kaip atskiros maldos ir kaip vienas iš būdų apmąstyti Marijos invokacijas. Jos yra išplėtojamose per tris apmąstymų lygmenis, kuriuos perteikia trijų varvančių nektaro lašų simbolika. Pranešimu siekiama atsakyti, kiek M. K. Chaleckio parengta knyga atitiko Marijos litanijos kanoną, kokias invokacijas jis pasirinko, kokias temas išplėtojo. Spaudinys savo sumanymu yra naujas ir gana ankstyvas reiškinys, atnešęs į Lietuvą savitą Loreto litanijos interpretaciją ir su ja susijusių vaizdų kalbą.

Neringa Markauskaitė

Menotyrininkė, humanitarinių mokslų daktarė. LMA Vrublevskių bibliotekos darbuotoja. Lietuvos dailės istorikų draugijos narė. Tyrimų sritys: LDK sakralinė architektūra ir dailė, Jėzaus Draugijos istoriniai šaltiniai, jėzuitų statybinė ir meninė veikla. El. paštas neringa.markauskaite2@gmail.com

JĖZUITŲ NAMŲ SODAI: PROJEKTAI IR APRAŠYMAI

Sodai jau buvo žinomi ankstyviausiais Jėzaus Draugijos veiklos metais. Jie buvo įrengti pirmuosiuose jėzuitų namuose ir kolegijoje Romoje. Apie sodus užsimenama šio ordino konstitucijose ir įvairiuose pasaulio kraštuose įsteigtų jėzuitų provincijų dokumentuose.

Jėzuitų namų architektūros projektuose ir vienuolynų teritoriją apibrėžiančiuose planuose, kurie būdavo siunčiami patvirtinti generaliniam vyresniajam ir vyriausiajam architektui, sodai yra pažymėti sutartiniais ženklais ir įrašais, perteikiančiais skirtingo dydžio ir įvairaus pobūdžio želdinių erdves. Autoritetinga šių projektų aprobacija ir jų parengimo principai leidžia Lietuvos jėzuitų kolegijų ir namų planus palyginti su itališkais jėzuitų namų, taip pat ir sodų, pavyzdžiais.

Lietuvos jėzuitų provincijos (įsteigta 1608 m.) projektuose vieta sodui dažniausiai būdavo pasirenkama pusiau atviruose ir uždaruose kiemuose, netoli gyvenamųjų pastatų, taip pat jėzuitams priklausančių sklypų pakraščiuose. Išlikę architektūros planai, deja, neperteikia sodo vaizdo, tačiau jį galima rekonstruoti, remiantis kasmetinėmis jėzuitų kronikomis. Jose aptinkame užuominų, kad jėzuitams priklausančioje teritorijoje būdavo poilsiui skirtos želdinių erdvės, taip pat puoselėti sodai ir daržai – ir ne tik miestuose, kaip Vilniaus jėzuitų profesų, naujokyno ir terciato namai, bet ir užmiesčių rezidencijose.

Pranešime, remiantis išlikusiais architektūros planais ir jėzuitų dokumentais, aptariami XVII–XVIII a. Lietuvos jėzuitų namų teritorijose buvę sodai. Išskiriami keli jų tipai: rekreacinės erdvės, vaistažolių darželiai, vaismedžių medelynai ir daržai. Pastarieji tyrinėjimai leido aptarti Lietuvos jėzuitų aplinkoje įrengtus sodus, atskleisti jų ypatumus, kuriuos lėmė skirtingi jėzuitų namai ir jų bendruomenės.

Mindaugas Paknys

Kultūros istorikas, humanitarinių mokslų daktaras. Lietuvos kultūros tyrimų instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas. Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys, Lietuvos dailės istorikų draugijos narys.

Tyrimų sritys: bažnytinis LDK menas, socialinė meno istorija, LDK kultūros istorija, Bažnyčios istorija.

El. paštas pakniai@gmail.com

PAŽAISLIO KAMALDULIŲ SODAI

Vėlyvą pavasarį ar rudens pradžioje dažnas, apsilankęs Pažaislyje, išvyksta ne tik su gerais įspūdžiais apie puikią architektūrą, tapybą ir skulptūrą, tačiau ir nešini vienuolyno soduose sunokusiais obuoliais. Dabar gausius vaismedžius prižiūri Šv. Kazimiero kongregacijos seserys, o tradicija dalintis vaisiais siekia dar ir tarpukario laikus. Tačiau kas augo vienuolyne XIX a., ar turėjo sodus ir daržus pirmieji vienuolyno šeimininkai kamaldulių vienuoliai, o gal erdviuose plotuose vienuolyne ir už jo ribų buvo auginami gyvuliai?

Kamaldulių vienuolynams iš tiesų buvo būdingi dideli sodai ir daržai. Kamalduliai nevalgė mėsos, todėl daugiau buvo valgoma žuvies, pieno produktų, kiaušinių, kruopų ir daržovių. Pastarąsias stengtasi užauginti vienuolyne. Daržovės ir vaisiai kamaldulių vienuolynuose buvo auginami ne vien ekonominiais taupumo sumetimais. Augalų puoselėjimo praktika buvo viena iš vienuolių užimtumo formų laisvalaikiu. Pranešime aptariama, kokie sodai ir daržai buvo Pažaislio kamaldulių vienuolyne XVIII a.–XIX a. pradžioje, ką jie reiškė kamalduliams, kaip jie atrodė ir kas juose buvo auginama.

Vytautas Levandauskas

Architektūros istorikas, architektūrologas, menotyrininkas, humanitarinių mokslų habilituotas daktaras. Vytauto Didžiojo universiteto Menų fakulteto profesorius.

Tyrimų sritys: architektūros istorija, architektūros meno ir mokslo sąsajos, kultūros paveldas, statybos technikos istorija (mūro architektūroje), architektūros ikonografija.

El. paštas vytautas.levandauskas@vdu.lt

LIETUVOS PARKŲ ESTETINĖS IDĖJOS XIX A. PIRMOJOJE PUSĖJE

1794 m. Paryžiuje įkūrus Politechnikos mokyklą, architektūra nuo dailiųjų menų atsigręžė į inžineriją. Profesorius Jean-Nicolas-Louis Durand'o puristinė doktrina propagavo naudingą ir ekonomišką architektūrą – tokią, kuriai įgyvendinti reikėtų mažiausiai išlaidų. Iš to sekė ir estetinės nuostatos – kas naudinga, tai ir gražu. Durand'o doktrina padarė didžiulę įtaką Europos šalių architektams, taip pat ir Lietuvos. Vienas uoliausių jos skleidėjų buvo architektas Karolis Podčašinskis.

Durand'as specializuotų veikalų apie parkus nerašė, tačiau jo vadovėlio *Précis de leçons d'Architecture* antrojo tomo (1805) trečiajame skyriuje apibūdintos kaimo gyvenamosios erdvės ir pateikta pavyzdžių, propaguojančių nuo baroko laikų išlikusią geometrinio parko tradiciją. Durand'ui geometrinis planas atrodė optimaliausias ir ekonomiškiausias. Peizažinio parko idėja jam dar svetima ir tolima.

Tais pačiais 1805 metais Vroclave išleista Izabelės Czartoryskos knyga apie parkus *Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów* greit paplito ir Lietuvos dvaruose. Joje griežtai kritikuojami geometriniai (reguliarūs) parkai, o propaguojami peizažiniai.

Dilemą, kuris iš šių dviejų parkų tipų pranašesnis – geometrinis (vad. simetrinis) ar peizažinis – teko išspręsti Podčašinskiui. Architektas, pasitelkdamas Durand'o doktriną, analizuoja kiekvieną parko elementą atskirai ir ieško atsakymo, kuri parko rūšis jam būtų tinkamesnė. Podčašinskis rekomenduoja ir geometrinio, ir peizažinio parko elementus, tokiu būdu įteisindamas mišraus parko kompoziciją. Architekto estetinės idėjos ir praktiniai patarimai turėjo didžiulį poveikį Lietuvos parkų kūrimui. Daugelyje dvarų sodybų įkurti būtent tokie – mišrios kompozicijos – parkai.

Indrė Kačinskaitė

Architektė, Kultūros paveldo centro vyresnioji architektūros istorikė.

Tyrimų sritis: Lietuvos dvarų, parkų paveldas.

El. paštas indre.kacinskaite@kpc.lt

ROMANTINIS PARKAS LIETUVOS DVARO SODYBOS ERDVĖJE

Lietuvos sodai, parkai tebėra mažai tyrinėta tema. Literatūroje, mokslo darbuose XVIII a. pabaigoje–XIX a. pirmojoje pusėje sukurtiems parkams dažniausiai priskiriama kraštovaizdinio klasicistinio parko samprata. Kaip su ja koreliuoja romantinis Lietuvos parkas? Akivaizdu, kad istorinis želdynas – laikui bėgant kintanti dimensija, tad kartu su besiformuojančiomis naujomis kultūrinėmis tradicijomis kito ir romantinio parko erdvė. Jo pirminiam vaizdui, sampratai atskleisti svarbiausi išlieka istoriniai šaltiniai, amžininkų prisiminimai, laikotarpio kultūrinių nuostatų studijos. Romantizmo pradžia – anglų literatūroje, o romantizmas visų pirma asocijuojasi su viduramžiais, jų architektūrinėmis formomis, tad romantinio parko tyrimo objektu pasirinktas neogotikinės Lietuvos dvaro sodybos parkas, jo kompozicija. Pranešime analizuojami buvę raiškiausi tuo metu, tačiau šiandien užmiršti Lietuvos romantiniai parkai, jų istorinį įvaizdį dar ir šiandien reprezentuojantys objektai, taip pat atskleidžiamos šių parkų sąsajos su teoretikų I. Čartoryskos, F. K. Gižyckio, V. Sierakovskio darbais. Išskirtini keli romantinės dvaro sodybos parko modeliai – tai romantinis parkas kaip klasicistinio-preromantinio parko dalis, klasikinės kompozicijos idėjų tęsėjas, kosmopolitinės angliškosios sodybos visumos apraška bei istorinių pilių romantizuotos aplinkos dalis.

Rasa Butvilaitė

Architektūrologė, humanitarinių mokslų daktarė. Vilniaus dailės akademijos Dailės istorijos ir teorijos katedros docentė, Dailėtyros instituto vyresnioji mokslo darbuotoja.

Tyrimų sritys: Lietuvos architektūros istorija ir teorija, dvarų kultūra.

El. paštas rasa.butvilaite@vda.lt

ORANŽERIJŲ RAIDA LIETUVOS DVARŲ ARCHITEKTŪROJE

Užuominių apie valdovo ar didikų dvaruose buvusius medinius šiltnamius, kuriose auginti egzotiški, dažniausiai valgomi ar išskirtinio puošnumo augalai, aptinkama XVII a. vidurio šaltiniuose. XVIII a. stambesniuose Lietuvos dvaruose dažniausiai statytos medinės (neišliko), rečiau – mūrinės *oranžerijos*, kurių pavadinimas kilo dėl tuo metu paplitusių citrinmedžių auginimo. Atvėsus orams į oranžerijas būdavo sunešami ir šalčiui neatsparūs augalai. Dažniausiai tai buvo stačiakampio plano statiniai su stačiakampiais ar arkiniiais langais, dengti šlaitiniais stogais, su keliomis skirtingo aukščio patalpomis. Jų grindys ar pamato dalys, kai kurios sienos buvo šildomos iš krosnių išvedžiotais dūmtraukiais. Sulig pramoninė revoliucija sparčiai tobulėjant statybinėms medžiagoms ir technikoms, nuo XIX a. antrojo dešimtmečio Vakarų Europoje pradėjo plisti vadinamosios *konservatorijos* arba „palmių namai“. Tai didesni ir puošnesni už oranžerijas statiniai, sukonstruoti jungiant metalą ir stiklą, bemaž nenau-do-jant mūro intarpų. Konservatorijose auginoti ne tik citrusiniai (XIX a. jie nebekėlė tokios nuostabos kaip anksčiau), bet daugiausia retesni iš šiltų kraštų importuoti dideli augalai, kurių kompozicijas papildė kiti egzotiškos augmenijos rinkiniai. Konservatorijos tapo ir svarbia šeimininkų laiko praleidimo vieta. Lietuvoje konservatorijos terminas neprigijo; vartota oranžerijos sąvoka – nesvarbu, ar pastatas naudotas daugiau kaip šiltnamis, ar aprėpė naujas, ne tik utilitarias funkcijas. Oranžerijos – dvaro savininko, architekto ir sodininko sutelktinių pastangų rezultatas. Jos statytos reprezentaciniame dvaro sodybos kieme, netoli rūmų, oficinios (-ų), žirgyno, buvo įterpiamos į rūmų tūrį ar prie jo prišliejamos, jungiamos su kitos paskirties pastatais. Didelė XIX–XX a. pradžioje Lietuvos dvaruose statytų oranžerijų planų, tūrių ir dekoro būdų įvairovė (stačiakampiai, pusapskričiai planai, sudėtiniai tūriai, naudoti stiliniai romantizmo, klasicizmo, neogotikos, neorenesanso elementai). Daugelis dvarininkų

patys mēgo sodininkystę, eksponatus savo augalų rinkiniams gabendavosi ar siųsdavosi iš užsienio, keisdavosi tarpusavyje, dalydavosi sėklomis ir skiepais. Oranžerijų kuriamas šiltų kraštų oazės įspūdis ir sukaupti augmenijos pavyzdžiai buvo dvarininkų pasididžiavimo objektas. Su oranžerijų įrengimu ir augalų kolekcijos sudarymu susijusi veikla buvo bajorų laisvalaikio leidimo forma, socialinės komunikacijos būdas ir reikšmingo socialinio statuso išraiška.

Rūta Janonienė

Menotyrininkė, humanitarinių mokslų daktarė (hp). Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto vyriausioji mokslo darbuotoja. Lietuvos mokslų akademijos tikroji narė. Lietuvos dailės istorikų draugijos narė.

Tyrimų sritys: XIX a. Lietuvos dailė, Vilniaus meno mokyklos profesorių ir mokinių kūryba, LDK ir Lietuvos XIX a. sakralinė dailė, Lietuvos bernardinų vienuolijos meninis paveldas (XVI–XIX a.).

El. paštas ruta.janoniene@gmail.com

VERKIŲ SODAI VYSKUPO IGNOTO JOKŪBO MASALSKIO LAIKAIS

Pranešime aptariami įvairūs sodų tipai (dekoratyviniai sodai, vaismedžių sodai, ūkiniai sodai – daržai ir pan.), egzistavę Verkiuose Vilniaus vyskupo I. J. Masalskio valdymo laikotarpiu (1762–1794). Ypač daug dėmesio skiriama parko (vadinamojo laukinio sodo) įkūrimo, jo lokalizacijos, struktūros, autorystės klausimams. Remiantis rašytiniais šaltiniais ir natūros tyrimais įrodoma, kad XVIII a. pabaigoje įspūdingas peizažinis parkas buvo įkurtas Verkių rūmų kalno vakariniame šlaite ir iš dalies – viršutinėje terasoje. Pranešime patikslinama Verkių sodų ir parko raidos chronologija, atskleidžianti, kad peizažinio parko kūrėju laikytinas architektas Laurynas Gucevičius, įgyvendinęs, o kai kuriais atvejais turbūt ir koregavęs, vyskupo suformuotą viziją, taip pat dvaro teritorijoje atlikęs platesnius inžinerinius tvenkinių ir kanalų sistemos kūrimo, kraštovaizdžio formavimo ir apželdinimo darbus. Skirtingai negu iki šiol manyta, pietinėje kalno pusėje, žemutinėje Neries upės terasoje, Masalskio laikais būta ne parko, bet sodų, kuriuose jungtos tiek ūkinės, tiek dekoratyvinės paskirtys. Greta egzistavęs ūkinių pastatų kompleksas vis dėlto lėmė daugiau praktinę, utilitarinę šios dvaro dalies funkciją. Tuo tarpu peizažiniame parke vyravo estetiškos ir filosofinės prasmės, ypač persmelktos masoniška simbolika, nors ir jame būta „ekonominio“ aspekto (kanaluose veistos žuvis). Remiantis dvaro inventoriais aptariami iki mūsų dienų neišlikę peizažinio parko dekoratyviniai elementai (tvenkiniai, kanalai, kaskados, fontanas) ir mažosios architektūros statiniai (mūriniai ir mediniai tiltai, medinės altanos ir mūrinė (tiesa, taip ir nebaigta statyti) Vienybės bažnyčia). Paneigiama literatūroje įsigalėjusi nuomonė, kad garsusis „*de Ligne* ratas“ buvęs rūmų partere, siūloma kita jo lokalizacija.

Dainius Labeckis

Istorikas, Vilniaus dailės akademijos menotyros doktorantas.

Disertacijos tema: Lietuvos sodų menas kaip romantizmo raiškos erdvė.

Tyrimų sritys: Lietuvos sodų istorija ir paveldas.

El. paštas dainius.labeckis@gmail.com

VERKIŲ DVARO PARKAS XVIII A. PABAIGOJE– XIX A. VIDURYJE: ERDVĖS IR PRASMĖS METAMORFOZĖ

Verkių dvaro parkas – vienas seniausių ir vertingiausių kultūros ir gamtos paminklų Lietuvoje, nusipelnantis didesnio tiek gamtininkų, tiek meno istorikų dėmesio. Nors objektas palyginti neblogai išlikęs, nemaža dalis jo praeities relikty prarasta XX a. istorinių pervartų metu, o istoriografijoje esama daug spragų, atsiradusių ne tik dėl šaltinių trūkumo, bet ir dėl klaidingo jų skaitymo. Pavyzdžiui, iki šiol perpasakojama XVIII a. pabaigos Verkių malūno vaizdo (P. Smuglevičiaus piešinio) klaidinga interpretacija, kuri gerokai iškreipia supratimą apie komplekso būklę vyskupo I. J. Masalskio laikais. Arba, nepakankamai atsižvelgiant į stilių ir epochų skirtumus, XIX a. dvaro sodybos ikonografija naudojama kaip šaltinis XVIII a. simbolinių reikšmių rekonstrukcijai.

Pranešime nagrinėjamas Verkių rezidencijos sodo ir parko karkaso formavimasis, hipotetiškai rekonstruojama istorinė struktūra ir konkrečios jos dalys skirtinguose komplekso raidos etapuose, parodant erdvės kaitą ir perimamumą nuo XVIII a. iki XIX a. vidurio. Paliečiamas sodo elementų estetinės, praktinės funkcijos ir simbolinio turinio santykis, bei šių sandų raida aptariamuoju laikotarpiu, keičiantis kultūrinėms aplinkybėms (kartu – ir parko, sodo sampratai). Paneigiami arba tikslinami kai kurie meno-tyrininkų teiginiai, pateikiama nauja šaltinių interpretacija. Į tyrimo lauką įtraukiami regioniniai kontekstai ir įtakos, sociokultūrinis ir gamtinis veiksnys, atskleidžiamos išlikusios aptariamojo laikotarpio sprendinių žymės, jų svarba ir ryšys su gamtos paveldu.

Jolanta Bernotaitytė

Menotyrininkė, humanitarinių mokslų daktarė. Lietuvos nacionalinio muziejaus Ikonografijos skyriaus vedėja. Lietuvos dailės istorikų draugijos narė. Tyrimų sritys: XX a. pirmosios pusės Lietuvos dailė, lietuvių dailės gyvenimas emigracijoje.

El. paštas jolanta.bernotaityte@gmail.com

ISTORINIŲ ŽELDYNŲ LIUDIJIMAI ONOS RÖMERIENĖS AKVARELĖSE

Ona Römerienė (Soltanaitė, 1895–1974) – produktyvi tapytoja, garsios dailininkų Römerių giminės atstovė, ištekėjusi už Antano Kazimiero Römerio, gyveno Janapolio dvare netoli Režicos (dab. Rēzeknė, Latvija). Akvarele nutapė Janapolio dvaro aplinkos motyvų, natiumortų, žiedynų studijų, teikiančių daug informacijos apie neilgaamžę, didžiausios priežiūros reikalaujančią, todėl iki šių dienų neišlikusią gėlynų augaliją. Šis Römerienės kūrybos arealas tyrinėtinas meniniu, istoriniu, taip pat ir botaniniu (floristiniu) požiūriais, nes užpildo ne tik natiumorto žanro raidos, dvaro gyvenimo pažinimo spragas, bet pasakoja ir apie žaliojo paveldo praeitį, gali būti įvairiausiai pritaikomas kraštovaizdžio architektūros tyrimuose ir renovacijos projektuose.

Gėlynas, kaip gyvenamojo pastato su parku (sodu) jungiamoji grandis, dvarų parkuose ir dvarų sodybose iškyla kaip pagrindinis augalijos spalvinis akcentas, taigi išlikę planai, senoji fotografija, archeologiniai tyrimėjimai leidžia gana tiksliai atkurti gėlynų kontūrus, jų tūrius, tačiau neatspindi žydinčios augmenijos įvairovės, jos spalvinės visumos. Tikslinti ir aiškiau įvardyti gėlynų rūšinę sudėtį įmanoma remiantis rašytiniais šaltiniais ir ypač vaizduojamosios dailės tyrimais, kuriuos atliekant skleidžiasi dvaro gėlynų ir valstietiškų gėlių darželių skirtumai, ryškėja kaimyninių tautų namų aplinkos puoselėjimo bendrybės.

Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugoma gausiausia šios dailininkės meninio palikimo dalis. Ją papildė Lietuvos dailės muziejaus, Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriaus kolekcijos. Lietuvos kultūros paveldo saugojimo institucijose sukauptos medžiagos tyrimus skatina kaimyninės Latvijos tyrėjų interesai, nes 2016 m. spalį Latgalos kultūros ir istorijos muziejui buvo dovanota vertinga Römerienės kūrybinio ir archyvinio palikimo dalis.

Dalia Ramonienė

Menotyrininkė, humanitarinių mokslų daktarė. Vilniaus dailės akademijos Dailėtyros instituto vyresnioji mokslo darbuotoja. Lietuvos dailės istorikų draugijos narė.

Tyrimų sritys: Lietuvos XX a. pirmosios pusės dailės ugdymas,

LDK XVI–XVIII a. meninės kultūros raidos ypatumai.

El. paštas dalia.ramone@gmail.com

SODO MOTYVAS XX A. PIRMOSIOS PUSĖS LIETUVOS TAPYBOJE

XX a. pirmosios pusės lietuvių tapyboje peizažas buvo tarp vyraujančių žanrų. Vienas iš svarbiausių šio žanro plitimą lėmusių veiksnių buvo gimtosios aplinkos subrandinta tapytojų meninė savimonė ir gamtos samprata. Stiprus ryšys su tėviške nesąmoningai kreipė kūrėjo mintis į tapatybės atmintį saugančią ir nuolat gaivinančią artimą etninę aplinką. Joje kaip tam tikras lietuviškosios savasties vaizdinys tilpo ir sodo motyvas, asocijavęsis su namais, ramybe, pastovumu ir pilnatve. Lietuvių tapyboje sodo vaizdavimas skleidėsi įvairiomis meninėmis formomis. Vienos jų, nenuoldamos nuo realybės, formavosi veikiamos menininko dvasinės būsenos, nuotaikų, asociacijų, išgyvenimų, kitų stilistinę tonaciją lėmė modernesnės estetiškos raiškos ir meninės formos paieškos. Vienaip ar kitaip, turintis daug variacijų ir prasmių sodo vaizdinys XX a. pirmosios pusės lietuvių tapyboje užima reikšmingą vietą. Pranešime mėginama aptarti ir konceptualiai, ir emociškai įkūnytus ryškiausius sodo vaizdavimo pavyzdžius.

Silva Žilinskaitė

Biomedicinos mokslų daktarė. Vilniaus universiteto botanikos sodo mokslo darbuotoja.

Tyrimų sritis: VU botanikos sodo istorija.

El. paštas silva.zilinskaite@bs.vu.lt

Audrius Skridaila

Biomedicinos mokslų daktaras. Vilniaus universiteto botanikos sodo direktorius.

El. paštas hbu@bs.vu.lt

VILNIAUS UNIVERSITETO BOTANIKOS SODAS NUO 1781 M. IKI ŠIŲ DIENŲ: KELETAS ŠTRICHŲ SODO ISTORIJAI

Vilniaus universiteto (VU) botanikos sodas (BS) buvo įkurtas 1781 m. Medicinos kolegijos kiemelyje (dab. Pilies g. 22), vėliau perkeltas į Sereikiškės (dab. Bernardinų sodas), kur pamažu buvo sukurta infrastruktūra ir suformuotas vieningas klasicizmo stiliaus ansamblis. BS tapo svarbiu augalų introdukcijos centru Lietuvoje. Uždarius universitetą, BS 1832 m. perėjo Medicinos-chirurgijos akademijos žinion, o po dešimties metų uždarius ir ją, dalis šiltnamio augalų buvo perduoti Dorpatu (Tartu) ir Kijevo Šv. Vladimiro universitetams, dalis – Vilniaus generalgubernatoriaus žinion. Atviro grunto sumedėję augalai, palikti likimo valiai, pamažu sunyko.

Vilniuje 77 metus nebuvo nei universiteto, nei botanikos sodo. Kartu su 1919 m. atkurtu Stepono Batoro universitetu (SBU) buvo kuriamas ir BS, tiesa, naujoje vietoje – Vingio parko žemutinėje terasoje prie Neries. 1935 m. kolekcijose buvo apie 2800 vardų augalai. SBU, taip pat ir sodas Vingyje, 1939 m. perėjo VU, įvyko didelė darbuotojų kaita. BS išgyveno sunkius karo ir pokario metus, tik 1954 m. vėl prasidėjo intensyvus kolekcijų kaupimas, 1972–1974 m. kolekcijose jau buvo apie 4600 vardų augalai. Per metus sodą aplankydavo apie 7000 žmonių. Metams bėgant BS Vingio parke darėsi ankšta, 1974 m. sodui buvo skirtas naujas sklypas Kairėnuose, o sodas Vingyje tapo skyriumi.

BS Kairėnuose „gavo“ gražią laukų erdvę, bet labai apleistą dvaro sodybą. BS projektą rengė grupė tuometinio Paminklų konservavimo instituto darbuotojų, prasidėjo infrastruktūros kūrimo darbai, 2000 m. sodas buvo oficialiai atidarytas lankytojams.

VU BS yra ne tik didžiausias Lietuvoje (plotas 199 ha), bet ir turtingiausias augalais (kolekcijose 2016 m. buvo beveik 11 000 vardų augalai). BS įdomus ir kaip paveldo objektas su IV–V a. kapinynu, buvusio dvaro pastatais, parku ir tvenkiniais. 2016 m. sode pabuvojo per 83 500 lankytojų, vyko daugiau kaip 90 renginių, taigi išskirtinė aplinka ir platus renginių spektras sudaro puikias sąlygas tiek edukacijai, tiek poilsiui.

Eglė Bagušinskaitė

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto absolventė, paveldosaugos magistrė, Vilniaus dailės akademijos menotyros doktorantė. Kultūros paveldo centro darbuotoja.

Tyrimų sritys: baldų gamyba ir importas Lietuvoje XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje: istorija ir paveldas, Lietuvoje dirbę baldų meistrai, jų gaminiai. Disertacijos tema – pramoninės revoliucijos įtaka XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios baldų raidai Lietuvoje.

El. paštas egle.bagusinskaite@gmail.com

XIX ANTROSIOS PUSĖS–XX A. PRADŽIOS SODO BALDAI: GAMYBA IR FORMOS / TIPAI

XIX a. vykusi modernizacija, technikos pažanga – inžinerinių įrenginių, naujų medžiagų, konstrukcijų įsitvirtinimas ir išplitimas, jų pritaikymas – skatino ieškoti naujoviškų baldų formų, tinkamų netradicinėms erdvėms. Botanikos populiarumas XIX a. paskatino didžiulį susidomėjimą sodininkyste, kuris pasklido įvairiuose socialiniuose sluoksniuose. Stiklo atpigimas XIX a. viduryje leido žmonėms auginti egzotinius augalus šaltame klimato, o oranžerijoms pasidaryti labiau prieinamoms – jos tapo madinga aplinka svečiams priimti ir vaišinti. Laiko leidimas oranžerijose, soduose reikalavo specialiai šioms erdvėms tinkamų baldų iš patvarių medžiagų, galėjusių atlaikyti temperatūrų kaitą. Tokiomis sąlygomis geriausiai tiko baldai, pagaminti iš metalo, gausiai naudoti parkuose, soduose, pavėsinėse, oranžerijose, lauko kavinėse. Daugėjant leidinių, skirtų sodų, parkų istoriniams, archeologiniams tyrimams, želdynų formavimuisi ir raidai, smulkioji architektūra – pavėsinės, urnos, skulptūros, obeliskai, baldai – dažnai lieka nuošalyje. Baldai buvo vieni iš nestabiliausių parkų, sodų elementų, kurių naudojimas buvo sezoniškas, o padėtis, veikiant aplinkos sąlygoms, dažnai kisdavo. Pranešime siekiama parodyti, kokie baldai puošė XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios Vakarų Europos ir Lietuvos parkus, sodus, oranžerijas: kur buvo pagrindiniai šių baldų gamybos centrai, kokios medžiagos naudotos jų gamyboje? Kada išpopuliarėjo ir įsitvirtino vienokio ar kitokio tipo baldai? Kokios dizaino tendencijos, stilistinės ypatybės, atsispindėjo šių baldų išvaizdoje? Žinios apie parkuose, soduose, oranžerijose naudotus baldus papildomos lyginant šaltinių teikiamą informaciją su senosiose istorinėse fotografijose užfiksuotais vaizdais, taip pat remiantis kita ikonografinė medžiaga.

Helmutas Šabasevičius

Menotyrininkas, šokio istorikas ir kritikas, humanitarinių mokslų daktaras. Lietuvos kultūros tyrimų instituto vyresnysis mokslo darbuotojas, Vilniaus dailės akademijos docentas, Dailės istorijos ir teorijos katedros vedėjas. Lietuvos dailės istorikų draugijos narys. Tarptautinės dailės kritikų asociacijos (AICA) ir Lietuvos dailės istorikų draugijos narys.

Tyrimų sritys: Lietuvos baletų istorija, Lietuvos scenografijos istorija, dailės ir teatro ryšiai.

El. paštas helmutas.sabasevicius@gmail.com

SODO VAIZDINYS LIETUVOS TEATRE

Vakarų kultūroje sodas – ypatinga vieta, ribinė natūralios gamtos ir dieviško pasaulio erdvė, rodanti gamtą suvaldyti trokštančio žmogaus pastangas, suteikianti jam impulsų mąstyti apie idealią, metafizinę žmogaus ir jo aplinkos harmoniją. Krikščioniškoje kultūroje įgavęs prasmę, dažniausiai siejamą su rojumi, Mergelės Marijos kultu („Hortus conclusus“), pasaulietiniame mene sodas tapo paslaptinga vieta, kurioje atsitinka ypatingą dvasinę reikšmę turintys dalykai. Tokia sodo reikšmė būdinga renesanso ir baroko teatro kultūrai, kuriai Lietuvoje atstovauja nuo XVI a. aštuntojo dešimtmečio kultivuotas mokyklinis jėzuitų teatras ir XVII a. ketvirtajame–penktajame dešimtmetyje Vilniuje statyti operos spektakliai. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dvarų teatruose sodas, parkas tapo ne tik vienu iš rengiamo spektaklio motyvų, bet ir realia veiksmo vieta – soduose, parkuose buvo statomi laikini vasaros teatrai, o augmenija tapo natūralia spektaklių dekoracija. Lietuvos viešojo teatro raida prasidėjo 1785 metais; romantizmo laikotarpiu sodo vaizdinį iš teatro vizualiojo žodyno kuriam laikui buvo išstūmusi grėsmingo laukinio miško tema, o XIX a. antrosios pusės teatro kultūrai būdingos abi viena su kita konkuruojančios gamtos pasaulio formos, pirmiausia pasireiškiančios kaip daugiau ar mažiau tiesioginė spektaklio veiksmo vieta, leidžianti įvaizdinti dinamišką sceninio kūrinio dramaturgiją. XX a. pradžioje rusų dramaturgo Antono Čechovo parašytas ir iki šiol Lietuvoje populiarus „Vyšnių sodas“ atspindi sodo vaizdinio slinktį nuo tiesioginių prie metaforinių XX a. teatro kultūros sluoksnių.

Salvijus Kulevičius

Humanitarinių mokslų daktaras, docentas. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto prodekanas

salvijus.kulevicius@if.vu.lt

Tyrimų sritys: paveldo ir paveldosaugos teorijos, paveldas ir atmintis, paveldosaugos Lietuvoje istorija.

El. paštas salvijus.kulevicius@if.vu.lt

BŪTIS ISTORIJOJE IR BŪTIS PAVELDU: ISTORINIŲ DVARŲ PARKŲ VAIZDINIAI LIETUVOJE PO 1940 METŲ

1940 m. Lietuvos dvarų parkų istorijoje įvyko fatališkas lūžis – jie nustojo būti dvarų kultūros dalimi, nes ir šios kultūros nebeliko kaip gyvo reiškimo. Jie tapo istorijos ir paveldosaugos diskursų dalimis. Tai kūrė ir kuria naujas parko sampratas: parkas kaip gamtos paminklų aruodas; parkas kaip liaudies, sovietinė šios sąvokos prasme, poilsio erdvė; parkas kaip pagoniškosios kultūros relikto ir raiškos vieta ir t. t. Vienais atvejais parko reikšmių ir prasmų laukas buvo devaluojamas, kitais – papildomas naujais aspektais. Galima kalbėti apie skirtingas istorinių parkų sampratas, vaizdinius – skirtingas paradigmas. Šiuos vaizdinius lėmė besikeičiančios paveldosaugos koncepcijos, dvarų kultūros, gamtos ir kultūros sampratos, atminties kultūros ir politikos peripetijos, kiti veiksniai. Pranešime, remiantis Palangos parko ir kitais atvejais, identifikuojamos pagrindinės istorinių dvarų parkų sampratos paradigmos (vaizdiniai) Lietuvoje po 1940 m., aptariami jų kontekstai (ištakos), transformacijos ir poveikis parkų atgaivinimui (tvarkybai).

Matas Šiupšinskas

Architektas, architektūros istorikas. Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto doktorantas. Disertacijos tema – Kolektyvinio sodo fenomenas Lietuvoje: urbanistinis ir sociokultūrinis aspektai.

Tyrimų sritys: miestų planavimo istorija, masinės statybos raida, būsto tipologijos, kolektyviniai sodai, miesto morfologija ir sovietinis architektūros paveldas.

El. paštas mr.matas@gmail.com

VASARNAMIO SUBLIMATAS: KOLEKTYVINIAI SODAI SOVIETMEČIU

Kolektyviniai sodai sovietmečiu buvo savitas reiškinys kuriame susipynė realybė ir fikcija. Nors panašus sodininkavimas skirtingose Europos valstybėse egzistavo dar gerokai iki Sovietų Sąjungos atsiradimo, bet sovietinėje erdvėje, taip pat ir Lietuvoje, kolektyviniai sodai buvo legali ar net skatinama sfera, kuri tuo pat metu įkūnijo galimybę apeiti sistemą. Oficialusis kalbėjimas, arba „didysis sodų naratyvas“ funkcionavo kaip kaukė, slėpusi daugybę gerokai žemiškesnių „mažųjų pasakojimų“, kurie jau tapo kolektyvinės miestų istorijos dalimi.

Didysis naratyvas skelbė, kad „pavyzdingai tvarkomas kolektyvinis sodas atlieka svarbias visuomenines užduotis“ (*Mūsų sodai*, 1981, Nr. 12). Buvo siekiama, kad daugiau žmonių taptų sodininkais entuziastais, deklaruojama, kad sodai padeda diegti „šeimininkišką požiūrį į gamtą“, mažinti takoskyrą tarp miesto ir kaimo, aprūpinti miestą produktais, geriau praleisti laisvalaikį, stiprinti sveikatą, pratinti dirbti paauglius ir t. t. (*Mūsų sodai*, 1979, Nr. 9). Tuo pat metu ryškėjo ir skirtumai tarp oficialios kalbėsenos ir kasdienybės – mažojo sodų naratyvo.

Nepaisant tūkstančių asmeninių patirčių ir istorijų, šio pranešimo tikslas yra ne atskleisti individualias patirtis (tam reikėtų daug platesnio tyrimo), bet ieškoti dėsningumų, kuriuos galima aptikti to meto spaudoje ir kolektyvinių sodų reglamentavime, tikintis, kad tai padės geriau suprasti šio masinio reiškinio motyvus. Pranešime daroma prielaida, kad daugumą asmeninių istorijų galima apibendrinti kaip šeimos ar asmens siekį visuotinės kontrolės sąlygomis apeiti ribojimus ir susikurti sau antrojo būsto arba vasarnamio atitikmenį, o sodininkavimas yra tik priemonė troškimui realizuoti.

Sodininkystė sovietmečiu buvo sublimatas – oficiali, įteisinta veikla, kuria daugybė miesto gyventojų siekė realizuoti draudžiamą troškimą turėti daugiau nei tik butą mieste. Toks troškimas nėra vienalytis. Visų pirma jis įkūnija architektų ir urbanistų seniai nagrinėjamą temą – įtampą tarp žmogaus ir gamtos, tarp miesto ir kaimo. Antrasis sluoksnis – tai industrinės visuomenės nario noras realizuoti save sumažinant atotrūkį tarp darbo ir tuo darbu sukuriamo rezultato. Ne mažiau svarbu ir tai, kad antrasis būstas yra privilegija, leidžianti kontroliuoti privilegijuotąjį, kartu įtvirtinanti jo socialinį statusą visuomenėje. Tai – reprezentacinė erdvė, jai kurti negailima nei laiko, nei jėgų. Net jeigu tai – tik pakaitalas.

Margarita Janušonienė

Menotyrininkė, humanitarinių mokslų daktarė. Kultūros paveldo departamento Alytaus skyriaus vyriausioji valstybinė inspektorė. Lietuvos dailės istorikų draugijos narė.

Tyrimų sritis: Lietuvos dailės ir architektūros paveldas, jo apsauga.

El. paštas margaritajanusoniene@yahoo.com

PARKAI – UNIKALUS MIESTO TAPATYBĖS DĖMUO

Alytaus miesto parkų įvairovė – nuo kultūros paveldo objektų iki šiuolaikiškų modernių erdvių – yra tinkama aptarti parko, kaip miesto tapatybės dėmens, sampratai. Tarpukario parkai buvo kuriami turint kurortinio miesto viziją, sovietmečiu – kaip augančio pietų Lietuvos pramonės centro.

Įdomiai šiame kontekste atrodo ąžuoliukų giraitė „Kabulo ašara“ – norint įamžinti žuvusiųjų atminimą, sekulerėjančioje visuomenėje tradicinį kryžių statymą keičia medžių sodinimas (gyvybė, augimas prieš mirtį). Šalia tradicinių gamtinių/rekreacinių ar kultūrinių/artefaktinių parkų, formuojasi memorialinio miniparko poreikis. Skirtingi savo amžiumi, dydžiu ir paskirtimi miesto parkai – neatsiejama jo urbanistinės raidos ir tapatybės dalis, o svarbiausia – jie yra miestiečių emocinio paveldo saugykla: vieni parkuose susipažįsta, kiti – išsiskiria, vieni šoka, dainuoja, sportuoja, kiti – ieško ramybės, medituoja, vieni parkus kuria ir puoselėja, kiti – bjauruoja ir t. t. Tai erdvės su savo kvapais ir garsais, jose šurmuliuoja margas miestiečių gyvenimas, paliekantis savus ženklus. Matomus ir tik pajuntamus, viešus ir intymius.

Pagrindinis pranešimo tikslas – patyrinti, kaip laikotarpis, jo pasaulėvoka, skonis, mados, techninės ir materialinės galimybės lemia parkų vizijas, jų projektavimą, kūrimą, priežiūrą ir palaikymą. Išsamiau analizuojami du parkai: istorinis želdynas – kultūros vertybe tapęs tarpukario miesto centre įkurtas geometrinio planavimo parkas ir XX a. devintajame dešimtmetyje pradėtas formuoti peizažinio tipo Jaunimo parkas su metalo plastikos akcentais. Kiti Alytaus parkai minimi epizodiškai, tik analizuojant tam tikrus meninius ar sociokultūrinius parkų aspektus.

Gintaras Abaravičius

Archeologas, istorikas. Trakų istorinio nacionalinio parko direktorius.
Lietuvos archeologijos draugijos narys.
Tyrimų sritys: ardomų archeologijos paminklų tyrimai ir naujų paieška.
El. paštas gabaras@gmail.com

ŠIUOLAIKINĖS VISUOMENĖS SANTYKIS SU LIETUVOS ISTORINIAIS SODAIS – ILIUZIJOS IR REALYBĖ

Lietuva buvo turtinga istorinių sodų šalis. Šiandien istoriniai sodai liudija ilgą ir turtingą Vakarų kultūros tradicijas Lietuvoje ir pačios visuomenės vakarietiškumą. Dėl šios akivaizdžios priežasties šiandieninė valstybė oficialiai deklaruoja, kad saugo šią kultūros paveldo sritį. Deja, vien tai, kad šiandien saugome kur kas mažiau istorinių „sodų“, kurių autoriai buvo kaimiečiai, miestiečiai ar dvasininkai, nei daug siauresnės grupės – dvarų sodybų istorinių „parkų“, rodo, kad šiuolaikinei Lietuvos visuomenei istorinės gamtos ir kultūros simbiozės paveldas mažai suprantamas ir nevertinamas. Istorinių sodų saugojimas Lietuvoje iš esmės yra pridengiamas intelektualine mankšta, nieko bendro neturinčia su kasdienybe, kuri istorinius sodus tiesiog nunaikina arba geriausiu atveju konvertuoja į miesto skverus, nepaisant to, kad dalis istorinių sodų taip ir liko mažai gyvenamose kaimiškose vietovėse. Istorinio sodo realybę Lietuvoje lemia trys veiksniai – valstybinis formalizmas, visuotinis praktiškumas ir profesinis nomadizmas. Istorinių sodų, taip pat ir Lietuvoje, optimistinę ar pesimistinę dabartį ir ateitį nulemia subjektyvios iniciatyvos ir jų pagrindais susiformavusios tradicijos. Tai demonstruoja istorinių sodų situacija šiuolaikinėje Lietuvoje.

Andželika Kriaučiūnienė

Botanikė. Trakų istorinio nacionalinio parko direkcijos Kraštotvarkos ir Užutrakio dvaro sodybos skyriaus vadovė.

El. paštas a.kriauciuniene@seniejitrakai.lt

GAMOS IR KULTŪROS SANTYKIS SODUOSE

Pastaruoju metu tapo madinga kalbėti apie istorinius parkus. Kalbama ir rašoma apie dvarų sodybų istoriją, buvusius ir esamus valdytojus, projektų autorius, pastatus, mažosios architektūros elementus, vertę bei pritaikymą visuomenės poreikiams. Apie viską, išskyrus augalus, kurie tuos parkus sudaro. Medžiai lemia parko stilių ir pagrindinę struktūrą, krūmai – drauge su medžiais – suformuoja erdves, pabrėžia arba užstoja vaizdus, įrėmina mažosios architektūros elementus, sudaro užuovėją ir palankią aplinką lepiems parterinių augalams, žoliniai augalai nuspalvina erdves, užtikrina spalvų kitimą sezono metu, sukuria netikėtus laikinus efektus ir užbaigia sumanytas kompozicijas. Siekiant išgauti neįprastų spalvų ir formų derinius arba jų kontrastus, greta minėtų vietinių augalų rūšių parkuose plačiai naudotos ir svetimžemės (introdukuotos) augalų rūšys bei formos. Parkų kūrėjų tobulai parinkti, suderinti ir išdėstyti augalai sudaro unikalias kompozicijas ir bendrijas, kurias galima pamatyti tik parkuose. Tokių bendrijų išlaikymas ir tvarkymas tampa dideliu iššūkiu parkų valdytojams ir naudotojams. Tinkamai ir jautriai prižiūrimos gamtos ir kultūros objektų kompozicijos iliustruoja gamtos ir žmogaus kūrybos harmoniją, išskiria parkus iš kitų ekosistemų, užtikrindamos jiems mūsų dėmesį. Taip pat jos išskiria parkus iš supančios gamtos, paversdamos juos kultūros paveldu.

Gytis Oržikauskas

Menotyros (architektūros istorijos ir teorijos) magistras, Vilniaus Gedimino technikos universiteto Architektūros pagrindų ir teorijos katedros doktorantas. Valstybinės kultūros paveldo komisijos administracijos darbuotojas. Tyrimų sritys: šiuolaikinė architektūra, architektūros savitumas ir išskirtinumas, postmodernizmo architektūra.
El. paštas gytis1orzikauskas@gmail.com

SODŲ TRADICIJOS ĮTAKA IRACIONALIOS ARCHITEKTŪROS RAIDAI

Pranešime nagrinėjama Vakarų kultūros sodų tradicijos įtaka iracionalios architektūros raidai. Dar antikos laikais sodų paviljonai prisidėjo prie architektūros kaip meno rūšies plėtojimo – tokia statyba buvo atsieta nuo utilitarių poreikių, todėl neturėjo įprastų funkcinių apribojimų. Imperatoriaus Hadriano vilos sodo paviljonų architektūra leido įforminti visiškai fikcinę pramoginę erdvę ir perteikti fikcinį meninį laiką. Siekiant realizuoti tokius imaginacinius architektūros kaprizus, ieškota naujų konstrukcijų sprendimų, kurie imperatoriaus sodus pavertė pirmąja tokia architektūros eksperimentų erdve. Šio vieno komplekso griuvėsiai padarė universalią įtaką klasikinių rezidencijų sodų paviljonų architektūrai: Hadriano vila tiesiogiai įkvėpė Italijoje statytas manierizmo architektūros vilas, vėliau – daug kartų imituotą Versalio kompleksą ir galiausiai – gausybę rezidencijų sodų iki pat romantizmo laikotarpio. Vėlesnė tokios privačios architektūros tradicijų seka – viešieji parkai, kuriuose toliau buvo plėtojami suformuoti pagrindiniai iracionalios architektūros meniniai principai: gamtos ir žmogaus darbo formų sugretinimas, menų sintezė, meninės fikcijos akcentavimas ir architektūros vizionieriškumas. Nuo XIX a. pabaigos–XX a. pradžios viešuosiuose parkuose organizuotos parodos ir mugės suteikė pretekstą projektuoti unikalius architektūrinius sprendimus, kurie padarė nepaneigiamą įtaką visos architektūros raidai. Tokiu meniškai įprasminu viešosios erdvės pavyzdžiu Lietuvoje tapo Karo muziejaus sodas, konceptualiai sujungęs pagrindinius novatoriškus valstybės architektūros paminklus. Parkuose kuriamos išskirtinės architektūros tradicija tęsiama ir šiandien. Pranešimo tikslas yra identifikuoti sodų architektūros tradiciją kaip ženklų architektūros raidos faktorių.

Rūta Spelskytė

Dailininkė, Vilniaus dailės akademijos meno doktorantė.

Ilgus metus tyrinėjo nesusikalbėjimus, vėliau – pievas, sodus, miškų augalus. Dabar vis daugiau dėmesio skiria paraleliniams pasauliams ir kelionėms laiku.

El. paštas spelskyte@gmail.com

Internetinė svetainė www.spelskyte.com

SODAS, KURIO NEMAČIAU

Savo kūrybinį darbą esu pavadinusi „Pieva brūkšnys sodas“. Ilgus metus tyrinėjau vietas, dažniausiai laukus ir pievas, kuriose vyko nesusikalbėjimai, kariniai konfliktai. Keliavau ir tas vietas fiksavau. Vėliau atrinktus vaizdus raižiau ant plokščių, spaudžiau sausos adatos technika („Nesusikalbėjimai“ ir „Tylaus kalbėjimo metodai“). Įstojusi į doktorantūrą nusprendžiau pereiti nuo įvykių pievose į pačias pievas, augalus, žemę. Pradėjau ieškoti Reichstago sodininko, paišyti Napoleono, kaip sodininko, daržo planą ir jo augintus augalus Šv. Elenos saloje, ieškojau ilgiausiai žemėje augančių medžių, ėmiau domėtis augalais, kuriuos mano anksčiau analizuotuose konfliktuose naudojo priešininkų pusės, pamažu perėjau prie Lietuvoje augančių nuodingų augalų, pradėjau sudarinėti botaniko gidą po Vilniaus galerijas, rašyti tinklaraštį „naminis miškas“, o galiausiai ir pati apsigyvenau sodo sklype Trakų rajone. Paskutinę patirtį paverčiau meniniu tyrimu „Sodas, kurio nemačiau“.

SODAS, KURIO NEMAČIAU

YRA PENKI ARAI ŽEMĖS. APTVERTI TVORA.

PERKASTI DAUGYBĘ KARTŲ, SKIRTINGOMIS KRYPTIMIS IR GYLIAIS
IKI 100 METRŲ.

KIEKVIENAS GRUMSTAS PERSTUMTAS, PASKENDEŲ AR IŠNIRĖS.

TARP IŠSIBARSČIUSIŲ SUGRIAUTO IR NAUJO NAMO DETALIŲ IŠLEND
NAUJA-SENA ŽOLĖ. KEISTOS GĖLĖS STIEBIASI.

TOS, KURIŲ NIEKADA ČIA NESODINAU.

JOS PASAKOJA MAN APIE

SODĄ, KURIO NIEKADA NEMAČIAU.

Giclee atspaudai 2013–2015.

Projektas buvo eksponuotas Talino trienalėje (2014), VDA doktorantų parodoje „Išklotinė“ (2014), personalinėje parodoje „Sodas Miškas“ galerijoje XX ir „Sodas Miškas 2“ galerijoje „Akademija“ (2016).

